

Jolanta Vogt-Hajder

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Rozwój wrażliwości społecznej przez sztukę na podstawie udziału w realizacji projektu „Przedsiębiorca 12”

1. Wstęp

Myślą przewodnią programu „Przedsiębiorca 12+” jest zapoznanie młodzieży z problemem wykluczenia społecznego.

Wykluczenie można rozważać na wielu płaszczyznach: ekonomicznej, socjologicznej, politycznej oraz kulturowej. Uznaje się, że wykluczenie jest zniszczeniem społecznej więzi człowieka z ogółem społeczeństwa. Większa grupa nie ma ochoty na utrzymywanie więzi z tą jednostką, która nie chce przestrzegać zasad grupy. Osoby takie są wręcz traktowane przez grupę jako zagrożenie i dlatego należy się od nich izolować. Takie wykluczenie może występować w ujęciu najbliższego otoczenia oraz w bardziej wyspecjalizowanym czyli np. pracy i szkole. Izolowanie stosowane jest z powodu braku wystarczających umiejętności ludzi, którymi się otaczamy oraz przez wybory, których jednostka dokonała. Wykluczenie powstaje także z powodu siły grupy uprzywilejowanej, która posiada dostęp do wyjątkowych dóbr: politycznych, kulturowych czy materialnych i jej celem jest utrzymanie nierówności społecznych. (Grotowska-Leder 2005). Raport Komisji Europejskiej definiuje wykluczenie społeczne jako pro-

ces, który powoduje wypchnięcie jednostek poza granice akceptowanego społeczeństwa. Brak możliwości uczestniczenia w pełnym życiu społecznym wynika często z ubóstwa, niewystarczającego wykształcenia i przez to możliwości zdobycia kompetencji. Brak możliwości uczestniczenia w życiu wspólnoty, wyklucza człowieka także z możliwości wpływania na władzę i organy decyzyjne, które oddziałują na życie codzienne. (Ibidem) Narodowa Strategia Integracji dla Polski natomiast wskazuje, że wykluczenie społeczne można pojmować jako niepoodejmowanie wyznaczonej przez zwyczaję oraz społeczność drogi w życiu, bądź zboczenie z niej. Wykluczenie dotyczy osób oraz całych rodzin lub większych grup ludzi, którzy zmuszeni są żyć w złych warunkach materialnych. Są oni dotknięci złymi procesami społecznymi, które często wynikają ze zmian zachodzących w regionie, ogólnych kryzysów firm lub kryzysów ogólnokrajowych. Osoby te nie posiadały prywatnego kapitału, który mógłby zapewnić im dobrą pozycję społeczną; nie posiadały odpowiedniego wykształcenia, które pozwalałoby im zaistnieć na rynku pracy, a także nie miały często rodziny. To wszystko uniemożliwiało dostosowanie się do wymaganych warunków (Narodowa Strategia Integracji dla Polski 2004, s. 21).

Według Tadeusza Kowalaka marginalizacja człowieka (grupy lub społeczności) może wynikać z jego winy, bądź być zupełnie od niego niezależna. Osoba taka, bez względu na przyczynę, nie przyjmuje winy na siebie i zawsze obwinia inne osoby lub instytucje. Drugim podziałem, jakiego można dokonać w przypadku marginalizacji jest jego obiektywność lub subiektywność. Do obiektywnych przyczyn można zaliczyć system ekonomiczno-społeczny, normy oraz wymagania prawne, których każdy musi przestrzegać. Do subiektywnych przyczyn marginalizacji zaliczyć można psychikę jednostki, która ma wpływ na jej zachowanie (Kowalak 1998, s. 155). Oczywiście marginalizacja może dotyczyć strefy ekonomicz-

nej i jej wynikiem wtedy jest życie na niskim poziomie finansowym. Inne osoby pozostają ubogie, ponieważ nie znajdują zatrudnienia i są wykluczone z życia społeczno-politycznego. Takie osoby często wykazują patologiczne zachowania społeczne. Kiedy człowiek staje się wykluczony z powodów ekonomicznych, to jego pozycja w społeczeństwie staje się marginalna także w innym zakresie (Grotowska-Leder 1999). Natomiast Stanisława Golinowska uważa, że wykluczenie nie oznacza automatycznie ubóstwa. Jej zdaniem, bycie biednym w sensie finansowy, to jeden wymiar marginalizacji, natomiast wykluczenie społeczne jest wielowymiarowe. Kiedy spojrzysz się na ubóstwo szerzej, to dostrzeżesz także inne sfery wykluczenia jak edukację, zdrowie, mieszkanie i wtedy kategoria ubóstwa staje się bliższa wykluczeniu społecznemu, które często jest powiązane z biedą (Golinowska 2008, s. 116-117).

2. Rozwój wrażliwości społecznej przez sztukę

Zainteresowanie dzieci sztuką jest jednym z podstawowych sposobów na właściwy, zrównoważony rozwój. Kształtuje ona wyobraźnię, rozwija samodzielne myślenie, pobudza zdolności manualne. Poza tym dziecko zwiększa swoją świadomość estetyki, kultury i piękna. Każde nowe pokolenie ma swoją kulturę, którą w najróżniejszy sposób prezentuje w sztuce. To właśnie młody, twórczy człowiek poprzez sztukę jest w stanie pokazać swoje uczucia oraz kulturę, która go otacza. W zainteresowaniu młodzieży sztuką najważniejsze jest dostrzeżenie indywidualnych, twórczych potrzeb dziecka. Stwarzanie dla niego sytuacji, w których staje się wrażliwe, dostrzega obecność piękna oraz chce pokazać siebie przez twórczość, bez powielania cudzych wzorów.

Twórczość artystyczna dzieci to szczególna forma komunikacji z otoczeniem. Ich twórczość plastyczna wynika z naturalnej potrzeby nawiązy-

wania kontaktów z ludźmi, którzy ich otaczają oraz z samym sobą. Ma to początek około drugiego roku życia. Rozwój ekspresji artystycznej dziecka jest ściśle powiązany z jego ogólnym poznaniem oraz rozwojem. Wtedy zbiera nowe i bogate doświadczenie, które stają się podstawą do dalszego rozwoju i edukacji psychologicznej (zob. Szuman 1947). Wartości ogólnoludzkie, to podstawa na jakiej powinno być oparte wychowanie młodego człowieka. Wychowanie szkolne i rodzinne ukierunkowuje dzieci i skłania je do konkretnego zachowania. Jak można zmienić kierunek myślenia dziecka w obecnych czasach, które w dużej mierze skierowane są na jednostkę i jej sukces? Ważne jest, żeby w procesie uczenia nakłonić młodych ludzi do jak największego samodzielnego myślenia, tak, żeby wyciągnięte wnioski były ich. Poprzez tworzenie człowiek może wyrazić siebie. W trakcie uczenia pamięciowego, które nadal króluje w polskich szkołach, młodzież nie ma zbyt dużo czasu na przemyślenie problemów współczesnego świata, a tym bardziej tego bliskiego, który ich otacza.

Współczesna szkoła ciągle uczy przede wszystkim w sposób pamięciowy i odtworzeniowy. Nie jest to niestety najlepszy sposób na rozwijanie mądrości w młodym człowieku. Taki sposób uczenia w szkole nie sprzyja także rozwojowi osobistemu ani tworzeniu relacji międzyludzkich (Płóciennik 2016, s. 181) Mądrość człowieka można rozumieć jako jeden z celów lub sposobów rozwoju człowieka już w dorosłej części życia. Może też być punktem odniesienia w chwili podjęcia ważnych decyzji. Mądrość to także umiejętność pytania i znajdowania osób, które można poprosić o radę. Jest to także wzór dla młodych ludzi, w jaki sposób powinni być wychowywani, żeby zostali mądrymi ludźmi (Kałużna-Wielorób 2014, s. 64).

Alina Kałużna-Wielorób zwróciła także uwagę na holistyczne podejście do mądrości, które polega na zrozumieniu wiedzy ograniczonej równo publicznej, jak i ogólnodostępnej. To umiejętność tolerancji wieloznacz-

ności oraz zrozumienia roli różnych środowisk, warunków życia i rozwoju człowieka. Mądrość jest także umiejętnym rozporządzaniem swoim życiem oraz rozwojem, z uwzględnieniem dobra swojego i innych. Jest także zastanowieniem się nad sensem, wartościami i priorytetami, którymi należy kierować się w życiu oraz umiejętnością dokonywania osądów i udzielania przydatnych sugestii innym, radzeniem sobie z niepewnością i podejmowaniem skutecznego działania w złożonym i niejednoznacznym środowisku lub przy braku informacji (Ibidem, s. 69-70).

Każdy człowiek jest w stanie tworzyć, żeby przekazać własne myśli, przeżycia i emocje. To także sposób na zwiększenie doświadczeń i możliwość twórczej wypowiedzi.

Aby móc wznieść się ponad codzienne życie, przekroczyć granice własnego doświadczenia i stanąć między rzeczywistością, a rezultatem twórczej zmiany, wymagana jest nie tylko postawa przedsiębiorcza, ale także potrzeba wewnętrznej wolności i posługiwanie się własnym systemem wartości. Józef Tischner twierdził, że „musi współlistnieć wymiar myślenia i wymiar piękna” (Tischner 2004, s. 64).

Praca artystyczna z młodzieżą przy projekcie „Przedsiębiorca 12+”, miała na celu przede wszystkim otwarcie się młodych ludzi na innych. Dostrzeżenie człowieka oraz często jego problemu. Przez wspólną twórczość chciałam rozwinąć w nich proste wyrażanie uczuć, w inny sposób, niż tylko słowami. Chciałam, żeby poruszane trudne tematy dotyczące wykluczenia społecznego, uzależnień, osamotnienia, niemocy i biedy mogły zostać przez młodzież przetworzone. Żeby po rozmowach i przemyśleniach miały możliwość zaprezentowania ich uczuć. Nie zawsze wnioski wyciągane przez dzieci są zgodne z tym, co jest przez nich artykułowane. Natomiast skupienie się przez wiele godzin nad pracą plastyczną, która powstaje np. na tematy wykluczenia, może dać dużo większy obraz emocji, niż przeprowa-

dzona rozmowa.

Również poprzez symbole i metafory, poprzez twórcze działania, komunikujemy się ze światem, ujawniamy nasze subiektywne zrozumienie i twórczo zmieniamy naszą osobowość.

Umiejętność integracji doświadczeń związanych ze sztuką z ogólnym życiem jednostki obejmuje: internalizację sztuki i rozwój osobowości estetycznej oraz zarządzanie transformacją i samorealizacją poprzez pełne wykorzystanie możliwości rozwoju (Gołaszewska 1995, s. 141). Złem współczesnej kondycji ludzkiej jest zamknięcie się na jeden sposób postrzegania, co prowadzi do kryzysu percepcji. To stwierdzenie jest nadal aktualne, ponieważ współczesna rzeczywistość często niszczy naturalną wartość widzenia, powodując utratę wrażliwości. To swego rodzaju paradoks, bo żyjąc w cywilizacji obrazu i mediów elektronicznych, oczekując wartości od otrzymywanego przekazu, dostajemy przekaz, który ma wywołać szybką reakcję, ale także automatyczne zapomnienie obrazu. Sztuka natomiast rozwija możliwość poszerzenia ludzkiego doświadczenia, a komunikacja za pomocą sztuki tworzenie wspólnie działających grup (Dewey 1967, s. 6-7).

Porównanie własnych przemyśleń i skojarzeń z wnioskami innej osoby lub grupy osób prowadzi najczęściej do zastanowienia się nad tym, co czujemy i widzimy oraz do spostrzeżenia różnic w odczuwaniu. Te różnice właśnie sprawiają, że każdy człowiek jest wyjątkowy. Wyrażone w pracach plastycznych uczucia sprawiają, że one także są unikalne. Nie mają znaczenia umiejętności plastyczne uczniów, najważniejsza jest chęć tworzenia, pomysłowość oraz oryginalność. Otwartość na problem i jego przedstawienie w pracy.

Fotografia 1.

Źródło: Jolanta Vogt-Hajder

Błędem jest ocenianie końcowego efektu artystycznej pracy dziecka. Moim zdaniem najważniejsze w niej jest proces myślenia ucznia, praca nad sobą oraz to, jak jej wykonanie wpłynęło na osobowość.

Fotografia 2.

Źródło: Jolanta Vogt-Hajder

Fotografia 3.

Źródło: Jolanta Vogt-Hajder

Blejtram „wykluczenie” (Fotografia 3.) miał według młodzieży go tworzącej symbolizować warstwy, które składają się na przyczynę powstania problemu wykluczenia społecznego. Uczniowie chcieli przekazać, że marginalizacja człowieka nie jest powodem jednej, lecz wielu przyczyn.

Fotografia 4.

Źródło: Jolanta Vogt-Hajder

Grupa przy tej pracy (Fotografia 4.) rozmawiała o szczęściu, miłości i rodzinie. Kolaż miał obrazować czym jest dla nich przeciwieństwo wykluczenia. Uczniowie chcieli przestawić świat, który powinien otaczać każdego człowieka.

Fotografia 5.

Źródło: Jolanta Vogt-Hajder

Praca w wieżę Eiffla (Fotografia 5.) była odpowiedzią na pytanie, jakie marzenie chciałbyś spełnić, gdybyś mógł. Jest to symbol możliwości podróży, bezpieczeństwa oraz wolności.

Fotografia 6.

Źródło: Jolanta Vogt-Hajder

Fotografia 7.

Źródło: Jolanta Vogt-Hajder

Fotografia 8.

Źródło: Jolanta Vogt-Hajder

Kolejne prace także symbolizowały przeciwieństwo wykluczenia społecznego. Były przekazem młodzieży jak należy żyć, żeby nie zostać wypchniętym poza akceptowaną społeczność.

Fotografia 9.

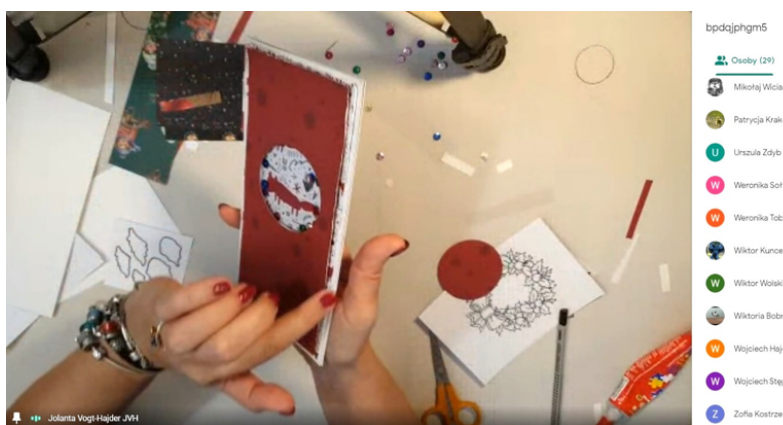

Źródło: Jolanta Vogt-Hajder

Zakończenie pracy grupowej polegało na przedstawieniu efektu artystycznej pracy poszczególnych grup oraz podzieleniu się wnioskami, przemyśleniami i odczuciami uczestników.

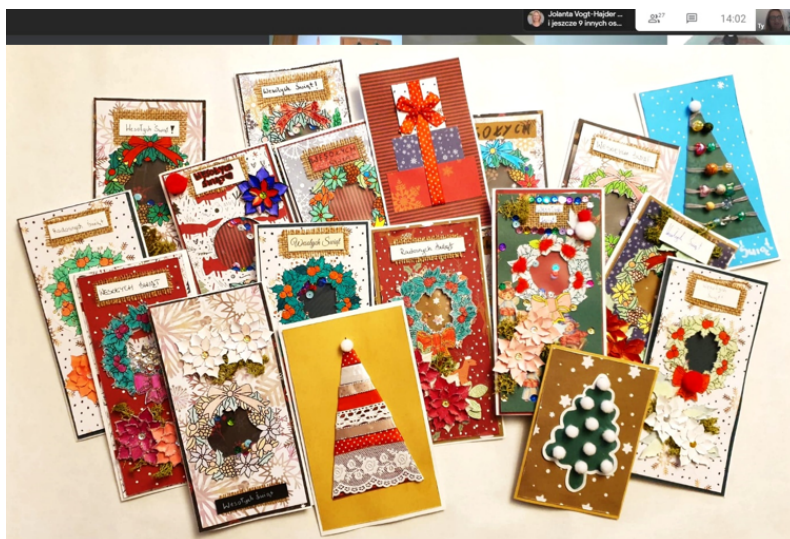
W drugiej edycji projektu młodzież brała czynny udział w zajęciach przeprowadzonych w formie on-line, realizując ideę charytatywności, polegającą na przygotowaniu i wysłaniu kartek świątecznych dla podopiecznych Fundacji Wzajemnej Pomocy „Barka”.

Fotografia 10.

Źródło: Jolanta Vogt-Hajder

Fotografia 11.

Źródło: Jolanta Vogt-Hajder

Fotografia 12.

Źródło: Jolanta Vogt-Hajder

Kilkadziesiąt kartek przygotowanych i wypisanych własnoręcznie przez uczniów trafiło do podopiecznych Fundacji Wzajemnej Pomocy „Barka”, niosąc ciepło, dobro, radość i nadzieję na lepsze jutro.

3. Podsumowanie

Zarówno w pierwszej jak i drugiej edycji projektu „Przedsiębiorca 12+” realizujący go, kierowali się tymi samymi zasadami i przyświecał im ten sam cel. Zarówno uczestnicy jaki i uczestniczki projektu mieli podnieść swoje kompetencje oraz miał nastąpić ich rozwój społeczny, przede wszystkim poprzez: ciekawość, pobudzenie rozwoju, twórcze myślenie oraz czerpanie inspiracji, rozwój zainteresowań, uczestnictwo w zajęciach po-

zaszkolnych (Hajder 2019, s. 153-154). Kontakt ze sztuką oraz rówieśnikami dał uczniom przyjemność, a także możliwość rozwoju osobistego. Budowanie więzi społecznych oraz umiejętność współpracy, przy tworzeniu wspólnych prac. Była to jedna z głównych korzyści „Programu 12+”.

Bibliografia:

- Dewey J. (1967), *Moje pedagogiczne credo*, [w:] Wybór pism pedagogicznych, wybór, wstęp, oprac. i tłum. J. Pieter, Wydawnictwo PAN, Wrocław
- Golinowska S. (2008), *Wykluczenie społeczne*, [w:] (red.) Golinowska S., Morecka Z., Styrc M., Cukrowska E., Cukowski J., *Od ubóstwa do wykluczenia społecznego*, Warszawa.
- Gołaszewska M. (1995), *Dziecko i sztuka współczesna. Problematyka estetyczna w odniesieniu do dzieci i młodzieży*, [w:] (red.) T. Szkołuta, *Sztuka i edukacja w epoce ponowoczesnej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin
- Grotowska-Leder J. (2005) *Ekskluzja społeczna aspekty teoretyczne i metodologiczne*. [w:] (red.) Grotowska-Leder J., Faliszek K., *Społeczna ekskluzja i inkluzja. Diagnoza uwarunkowania — kierunki działań*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń
- Hajder K. (2019), *Zmiany wizerunku wykluczonych społecznie oraz instytucji ekonomii społecznej jako główny cel projektu „Przedsiębiorca 12+”*, [w:] (red.) Hajder K., Stelmach A., *Innowacyjne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Ekonomia społeczna w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Poznań
- Kałużna-Wielorób A. (2014), *Psychologiczne koncepcje mądrości*, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja* nr 68
- Kowalak T. (1998), *Marginalność i marginalizacja społeczna*, Warszawa
- Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski (2004), Warszawa
- Nowak A. (2012), POJĘCIE, ISTOTA, PRZYCZYNY, MECHANIZMY MARGINALIZACJI I WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO, *Chowanna* 38
- Płóciennik E. (2016), *Rozwijanie mądrości a podstawa programowa wychowania przedszkolnego*, *Problemy współczesnej edukacji* nr 2

- Radziewicz -Winnicki A. (2004), *Spoleczeństwo w trakcie zmiany. Rozważania z zakresu pedagogiki społecznej i socjologii transformacji*. Gdańsk
- Radziewicz-Winnicki A., Roter A. (2004), *Ryzyko transformacyjne nowego ładu społeczno-edukacyjnego*, Katowice
- Szuman S (1947), *Psychologia wychowawcza wieku dziecięcego*, NK, Warszawa
- Tischner J. (2004), *Myślenie w żywiole piękna*, Znak, Kraków